

ПСИХОЛОГІЯ МАТЕРИНСЬКОЇ АМБІВАЛЕНТНОСТІ

Тетяна ЗЕЛІНСЬКА

Copyright © 2002

Суспільна проблема: подолання консервативних соціально-психологічних стереотипів про материнство, які гальмують розвиток особистості жінки-матері, та гармонізація взаємин у суб'єктних системах “мати – дитина” та “жінка – чоловік”.

Мета статті – обґрунтувати актуальність проблеми материнської амбівалентності і розкрити її психологічні прояви, що сприятиме зміцненню сучасної української сім'ї за умов поглиблення наявної демографічної кризи.

Авторська ідея. Усвідомлення і вільний прояв протилежностей дозволяє матері реалізувати: а) в мотиваційній сфері – потребу у прагненні до близькості з дитиною та позбавитися почуття провини, страху бути поганою мамою; б) в афективній – досягти реального переживання фрустраційної толерантності, утвердити бажання розмірковувати про свої відносини з дитиною і в) конативній сфері – прийняти конструктивну, доброзичливу поведінку та позбавитись імпульсивності, непослідовності, агресивності. Така конкордантність (гармонійність, збалансованість) материнської амбівалентності сприяє жінці у переживанні материнського щастя, базується на особистісному зростанні як матері, так і дитини. Але ідеалізація материнства в західній культурі (у т.ч.

українській) не стимулює довільний перебіг материнської амбівалентності. Тому, на наш погляд, ці протилежності проявляються переважно неусвідомлено і на вищому рівні, наслідком чого є дезінтеграція особистості жінки, порушення розвитку дитини та відносин у системах “мати – дитина”, “жінка – чоловік”. Дискордантність (дисгармонійність, незбалансованість) особистості жінки-матері виявляється здебільшого в депресивності, шизоїдності, нав'язливості, істеричності, коли зовні гармонійна материнська роль дається ціною значного емоційного напруження, внутрішнім конфліктом, спалахами агресивних учинків.

Сутнісний зміст: материнська амбівалентність трактується як психологічний феномен особистості у проблемному контексті сучасних гендерних досліджень; аналізуються її формовияви в мотиваційній, афективній і поведінковій сферах особистості жінки.

Ключові слова: амбівалентність особистості; материнська амбівалентність; конкордантна материнська амбівалентність; дискордантні типи материнської амбівалентності: нав'язливий, істеричний, депресивний, шизоїдний; некерована материнська амбівалентність.

Термін “амбівалентність” (*грец. $\alpha\mu\beta\iota$ – з обох сторін, двоїсте та лат. $volentica$ - сила*) означає двоїсту протилежну силу. **Амбівалентність** – властивість особистості, котра виявляється у співіснуванні рівних за силою, взаємознищувальних і взаємозалежних бажань, почуттів, думок та дій до зовнішнього чи/і внутрішнього світу, яке виникає в мотиваційній, афективній і поведінковій сферах її життєактивності.

Амбівалентність як інтрапсихічний феномен високої інтенсивності є внутрішнім конфліктом, який переживається у соціальному контексті, особливо під час становлення гендерної ролі матері. Материнство – це передусім зв’язок поколінь, тому материнська амбівалентність – проблема завжди актуальна, а сім’я виявляється однією з найголовніших людських цінностей, де формуються міжособистісні взаємини “мати – дитина”, “жінка – чоловік”.

Психологічні дослідження амбівалентності можна умовно поділити на три напрямки. *Перший* зосереджує увагу на психодинамічних аспектах амбівалентності (Е. Блейлер, М. Клайн, З. Фройд, А. Фройд), тому природно, що аналізована проблематика посідає помітне місце у психоаналітичних теоріях розвитку (К. Абрахам, Г. Блюм, Ф. Ріман). *Другий* репрезентований дослідженнями амбівалентності як виду психологічного конфлікту (К. Левін, Н. Міллер), а також когнітивною концепцією (Р. Браун, С. Осгуд, Л. Фестінгер), яка вивчає незадоволення потреби людського розуму в наступності, котра є основною передумовою амбівалентності. *Третій* напрямок стосується досліджень амбівалентної

поведінки як “неспроможності” прийняти рішення (Р. Баркер, М. Кругман, Д. Роттер). Відтак психодинамічна теорія зосереджує увагу на конфліктних емоціях, програмуванні суперечливої поведінки та прийнятті рішень у випадку неспроможності та імпульсивності намірів і дій особистості.

З-поміж згаданих вирізняються роботи психологів [4; 9; 16; 17], в яких досліджується амбівалентність цілісної особистості. Так, А. Адлер, відмовившись від психоаналітичної теорії амбівалентності, розглядав цей феномен як нестійке відношення, спрямоване на уникнення розв’язку значущої життєвої проблеми. Він описав особистісні вагання як показник амбівалентності перед життєвими труднощами, котрі створюються суспільством через відчуття власної неповноцінності [13 с. 125]. М. Томпсон, М. Занна пізнають психологічну природу амбівалентності шляхом аналізу різноманітних амбівалентних аттитюдів [18]. Е. Грізл [16], Р. Паркер [17] описують материнську амбівалентність жінки як психологічний конфлікт у соціокультурному контексті.

Амбівалентність особистості в морально-психологічному аспекті дослідила І.Н. Міхеєва [10], зосередивши увагу на стереотипах виховання радянської доби. Соціальні психологи (Є.І. Головаха, Н.В. Паніна) цей феномен розглядають як ознаку перехідного суспільства [3], або як властивість аттитюдів (А.Е. Хурчак) [15]. У загальній та віковій психології (Т.М. Зелінська, Т.Н. Лук’яненко) амбівалентність обґрунтовується також як властивість, котра притаманна і конкордатній, і дискордантній особистості [4; 9].

Материнську амбівалентність традиційно досліджують психоаналітики (К. Абрахам, М. Клайн, Р. Ковард, Г. Салліван та ін.), зосереджуючи увагу на її динамічному стані: полярність любові та ненависті є константною, хоч співвідношення між ними постійно змінюється. Ненависть пом'якшується любов'ю, спричинює розгортання процесу інтеграції. Водночас повна та незворотня інтеграція неможлива. Г. Салліван вказує, що спочатку дитина розділяє світ не на світло і темряву, тата і маму, а на стан страху та його відсутність. Відповідно до цих переживань формує відчуття: “гарна мама” (стан відсутності страху) і “погана мама” (стан страху). Отож тривожна мати персоніфікується як “погана”, тому що постійно провокує тривогу доньки чи сина [12, с. 56]. Діти, здобувши перший досвід контактування, використовують навички, набуті у спілкуванні з матір'ю, у більш широкому соціальному контексті: бояться незнайомих людей і проявляють тривогу при розлученні з мамою, до якої сформувалася позитивна прихильність.

Очевидно, що немає підстав заперечувати виняткове значення прихильності дитини до матері як чинника її повноцінного розвитку. Проте, на нашу думку, мають сенс ті психологи (Е. Грізл, Л.П. Обухова, Дж. Прістер, Г. Крейг), які вважають найкращою множинну прихильність у колі родичів – батько, бабуся, дідусь, брати, сестри. “Якщо про дитину з моменту її народження піклується багато людей, то вона схильна, – пише Г. Крейг, – ставитися до незнайомих і розлучення з батьками менш тривожно..., тоді є певний досвід розлучення з кількома випадками щасливого з'єднання” [7, с. 318–319].

Е. Фромм більше погоджувався з Г. Салліваном, ніж з З. Фройдом, коли стверджував, що базою прихильності до матері є потреба у безпеці, а не потреба у сексі. Інцестуальний симбіоз, надмірна залежність від матері чи людини, яка її заміняє, на думку цього вченого, виникає у дитини як природна прихильність до матері. Якщо індивід психологічно розвивається нормально, то вроджена тенденція зростати перемагає, в іншому разі переважає схильність до симбіозних стосунків, настає втрата індивідуальності [цит. за 13, с. 658]. Звідси рекомендації жінці-матері: стимулювати дитячий розвиток, створювати “конструкції, які підтримують” (прихильність до інших близьких людей), не втрачаючи провідної материнської участі у житті дитини.

Дослідження психології материнської амбівалентності є найбільш плідним у проблематиці фемінізму. Протягом ХХ ст. у межах концепції фемінізму, яку дослідники умовно поділяють на три етапи, було намагання розв'язати як проблеми жінки, так і матері. Зокрема, більшість учених пишуть про першу хвилю фемінізму, – з початку до середини ХХ ст., та другу – з початку 60-х років. Окремі дослідники виділяють ще й третю хвилю – із 90-х років минулого століття. Основною рисою першої хвилі був акцент на соціально-економічному та політичному рівноправ'ї жінок та чоловіків, коли жінку розглядали як об'єкт та жертву патріархального соціального порядку. “Добре відомо, що наша культура, – пише К. Хорні, – це чоловіча культура, а тому несприятлива для розкриття жіночої індивідуальності. Неважливо, що жінку можуть високо цінувати як матір або коханку, і все ж у духов-

ному та загальнолюдському аспектах чоловіка завжди оцінюватимуть вище. Маленька дівчинка розвивається та росте, перебуваючи у тенетах саме такого розуміння” [13, с. 192–193]. Друга хвиля – процес самоусвідомлення жінок, утвердження жіночої ідентичності, визнання їхньої відмінності від чоловіків і навіть конкретної унікальності представниць слабкої статі. Цей період називають революцією в соціології. Наприклад, у США в 1950 р. 28% жінок із дітьми 6–17 років працювали за наймом; у 1968 році ця цифра зросла до 68%. Нині у США $\frac{2}{3}$ всіх матерів працюють, що спостерігається у більшості західних країн. Зокрема, у Великій Британії в 1991 році майже половина жінок призупинили працю у зв’язку з народженням дитини, але повернулися до неї через 9 місяців після пологів. Це – цифра, що подвоїлася вдвічі за останні 10 років [цит. за 17, с. 85].

Водночас це всього-на-всього констатація зміни усталених поглядів на материнство. Психологічно ж становище жінки у ролі матері не зазнало ніяких трансформацій. Панувала нав’язлива ідея про материнське щастя та невиразний страх, що нібито амбівалентність змусить жінок відійти від домашньої роботи та зайнятися складними речами й громадською діяльністю.

Третю хвилю фемінізму, що продовжується й нині, відображають у переорієнтації аналізу проблем із соціально-економічної площини у філософську, психологічну (М. Балтон, О. Воклей, Е. Грізл, Р. Паркер). Так, перших два науковці свої праці присвятили жінкам-домогосподаркам, у яких всебічно дослідили природу

амбівалентності. Результати їх пошукових зусиль, з одного боку, свідчать про задоволення $\frac{2}{3}$ жінок-домогосподарок турботою про дітей, оскільки вони наповнюють сенсом їхнє життя і мають велику емоційну наснагу, з іншого – незадоволення і навіть роздратування від щоденної праці, яка перевантажує та ізолює жінку-матір від суспільного життя.

Р. Паркер звертає увагу на психологічні аспекти відносин у системі “мати – дитина”, напружене функціонування негативних та позитивних почуттів матерів до дітей [17]. Саме психічна реальність, а не ідеалізована материнська відповідальність, дає істинне переживання материнського щастя, яке сприятливо впливає на емоційний розвиток особистості дитини. Тому не дивно, що сучасні західні психологи називають свої книги про материнство нетрадиційно. Наприклад, Д. Райлі обрав назву “Війна в колисці”, а психоаналітик Д. Вінікота у передтексті заспокоює своїх пацієнток фразою про те, що вони “достатньо добрі матері”. “Я вважаю, – пише Р. Паркер, – що материнська амбівалентність, не зважаючи на страждання, або навіть завдяки їм здатна викликати у матерів трансформуюче-позитивний вплив і, як наслідок, сприяти ефективному виконанню будь-якої роботи” [17, с. 14].

Цитована авторка особливо підкреслює творчу роль материнської амбівалентності. Зокрема, у ситуації, коли матері переживали провину, хоча їх ніхто не осуджував, вони могли вільно думати про свої негативні і позитивні риси, знаходити конструктивні рішення проблемних питань у взаємостосунках з дитиною,

нарешті повно реалізувати свої кращі внутрішні ресурси. Ці жінки ділились амбівалентними переживаннями в атмосфері підтримки, зокрема, в оточенні інших матерів або свого чоловіка, які їх розуміли, що й спричинювало упевнену свідому поведінку на тлі гармонійної, конкордатної амбівалентності. У зв'язку з цим доречною є теза Р. Паркер про те, що материнством керує фрустрація, яка викликає амбівалентність і відчуття реальності до себе та дитини. Але таким самим чином біль, переживання провини може призвести до уникнення обов'язку: небажання знати, думати про емоційні переживання, приймати та бути толерантною до них, що природно сприяє розвитку нетерпимості до фрустрації та втечі від материнської ролі. Інакше кажучи, якщо амбівалентність, на думку дослідниці, повно відкинута матір'ю, то вона не може примусити її думати про себе, дитину та їхнє гармонійне співжиття. Тому поле материнської амбівалентності досить широке – від творчого першоджерела до руйнівних здібностей.

Для жінки головним суддею материнства є її чоловік. Якщо б чоловіки зрозуміли труднощі, пов'язані з турботою про дітей, та повірили, що страх, фрустрація, імпульсивність, вагання – це цілком нормальні явища в такій ситуації, то вони б прийняли суперечливі болісні переживання своїх дружин і тим самим певною мірою зменшили їх інтенсивність та негативні прояви. Примітивна віра чоловіка в те, що піклування про дітей саме собою повинне давати задоволення, призводить до ускладнення перипетій материнської амбівалентності, особливо коли мати (дру-

жина) переживає розчарування та гіркоту низьких взаємин. Жінка, із страхом хвилюючись через усвідомлення за власну невідповідність материнській ролі, може спрямувати злість на партнера-критика, передусім чоловіка. Водночас вона побоюється, що чоловік правильно оцінює ситуацію, визнаючи її поганою матір'ю. У цьому разі жінка спрямовує свою агресію на дитину. Р. Паркер справедливо і відверто пише, що поява дитини нерідко призводить подружню пару не до гармонії, а до взаємних образ і відчуття самотності. Прикро, але ненависть матері до свого немовляти може знищити любов як до дитини, так і до чоловіка. Буває навіть таке, що жінка приймає рішення розлучитися з чоловіком, для того щоб зруйнувати ситуацію, яка її мучить і травмує.

У своєму дослідженні Р. Паркер розкриває феноменологію материнської амбівалентності ґрунтовно і всебічно. Авторка розглядає проблеми матері та дитини неподільно, підкреслюючи право кожної сторони на гармонію і щастя. На сучасному етапі розвитку людства важливо, щоб потреби “її величності дитини” були замінені потребами, котрі спрямовані на розуміння бажань жінок, які, зазвичай, турбуються про дітей та задають траєкторію їхньої долі.

Якщо б наша культура дозволяла матерям свідомо проявляти амбівалентність до своїх дітей без переживання провини та надмірної тривоги, то не було б тих руйнівних почуттів у матерів та їхніх дітей. Страх бути недоброю матір'ю розширює межі материнських страждань, посилюючи інтолерантність до переживання амбівалентності (особливо негативних

проявів). Рольове покликання материнства важливо усвідомити і прийняти ще й суто психологічно, що дало б змогу жінці бути більш природною, брати участь у суспільно-політичному житті, розмірковувати над подіями, що відбуваються, приймати обдумані розв'язки буденних проблем і бути позитивно послідовною. Тільки така жінка буде здатна до особистісного зростання не лише у розширенні сфери її життєдіяльності з поєднанням ролі матері та налагодження духовної близькості зі своєю дитиною, а й у спрямуванні на толерантність у ставленні до фрустраційних ситуацій, інтолерантність, котра утверджує переважання конструктивної агресії і доброзичливості у поведінці. Зазначені природні прояви материнської амбівалентності забезпечать умови для успішного засвоєння дитиною гуманістичної життєвої стратегії (див. рис. 1).

Представникам однієї родини здебільшого важко зрозуміти і прийняти те, що матері можуть одночасно і любити, і ненавидіти своїх дітей. Любов до дитини, безперечно, сприймають як природну рису материнства, її ж відсутність – як зраду, трагедію. На інтелектуальному та емоційному рівнях очевидно, що любов завжди пов'язана з ненавистю, але це традиційно не стосується материнської ролі, яка базується на ідеалі безмежної материнської відданості. Це – небезпечна ілюзія в ідеалізації материнства і водночас своєрідне “табу” вільного прояву амбівалентності, що призводить до затримки в розвитку взаєморозуміння матері і дитини.

Вітчизняна культура захищає себе від усвідомлення амбівалентності матері шляхом її ідеалізації чи паплюження: зганьблена мати – це та жінка, яка ненавидить, не любить власну дитину, ідеальна мати – постійна і ненаситна у своїй любові до дитини. У результаті материнський досвід подається як конструктивний і толерантний чи деструктивний та інтолерантний. Таке чорно-біле уявлення про материнство – надумане, не життєве, фантомне. Реально мати живе лише у соціально-психологічному форматі її ролі як вихідного середовища для дитини [1; 5; 7; 13; 14].

Стандарт материнства в контексті визнання традиційно усталеного культурного тиску на жінку – всебічно відповідати ідеалам материнства – вона сама сприймає надзвичайно емоційно. На практиці така материнська позиція не дозволяє їй вільно і відповідально керувати амбівалентністю, примушує матерів не усвідомлювати суперечливий образ своєї амбівалентності, переживаючи біль за раптові спалахи некерованої агресії.

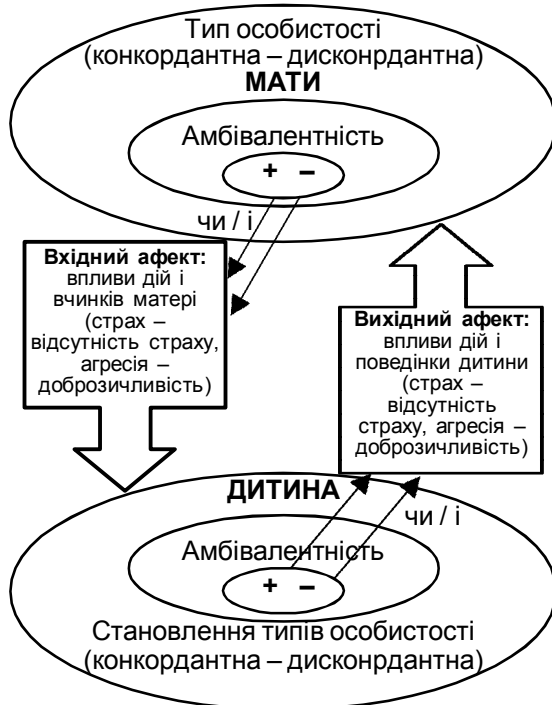

Рис. 1. Процес становлення амбівалентності матері та дитини

Заборона на материнську амбівалентність змушує матір психологічно захищатися від власної деструктивності у ставленні до дитини, причому ця особливість її особистості посилюється в часі. Водночас руйнується материнська толерантність до фруструючих ситуацій, і тоді спостерігаємо негативні її прояви, починаючи з байдужого ігнорування потреб дитини та закінчуючи викиданням, спаленням чи іншим зживанням небажаного створіння, тобто знищенням самого життя власного дитяти як чогось непотрібного та небезпечного. Не лише науковцям треба визнати цей зворотний бік материнства. Кожна жінка-мати може згадати ситуацію, коли її дитина безупинно плакала, а вона трясла коляску чи ліжечко й, можливо, саму дитину, так що згодом соромилася цієї люті. “Вина – це тягар, який людина повинна нести сама, але водночас – це також її обов’язок перед іншими людьми. Допоки ви, – пише К. Ізард, – не подолаєте провини, поки не виправите ситуацію і не відновите колишню довірливість у стосунках, ви будете відчувати це і як особисту біду, і як крах ваших взаємин з іншими людьми” [5, с. 407].

Згадую один випадок із свого життя (я була тоді вже матір’ю двох дітей). Улітку, в нестерпне осоння молоді мама настирно тягнула асфальтним тротуаром свого малюка всупереч його бажанню. Він заливався сльозами, упирався ніжками, а вона, із блідим відчайдушним обличчям, проволочила його через “зебру” на вулиці міста. Машини не відразу зірвалися на зелене світло, пішоходи призупинилися в русі. Найімовірніше, що кожен згадував подібну ситуацію й, імовірно, в малюкові “впізнавав” себе.

Шок від зустрічі з проявами некеруваної деструктивної амбівалентності відкриває очі (але далеко не кожній жінці) на реальність материнської відповідальності. Багато матерів після таких випадків ще більше переживають тривогу і провину, їм здається, що вони погані матері. Ненависть і любов до дитини співіснують одночасно, зумовлюючи як їх розмежування, так і об’єднання в амбівалентність з високою мірою напруження. Мати, яка усвідомила амбівалентність до дитини, часто регресує до стану нав’язливості, істерії, депресії, шизоїда, створюючи тим самим непереборну стіну між дитиною і собою. Жінка-мати як представниця цих типів суб’єктивно почуває себе доброю, відповідальною, а дитину вважає поганою, котра заслуговує ненависті і фактично сприймається нею як негідний недоброзичливий опонент. Така “любов” до дитини, на жаль, не послаблює ненависті, що призводить до страху, ізоляції, самотності матері і дитини (шизоїдний тип особистості). Матір цього типу, можливо, залишить дитину, шукатиме кращого життя і ніколи не повернеться до неї (істеричний тип особистості).

Однак може бути і навпаки – мати постійно стримує негативні почуття, збільшуючи свою провину, і водночас ідеалізує материнську роль, а тому не довіряє дитину нікому, переживає безпідставний страх за свою, як їй здається, недостатню відданість нащадкові. Це провокує здебільшого конфлікт з чоловіком, тому що нерівного суперництва мати рано чи пізно не витримує. Вона уявляє, що чоловік цікавіший дитині, та й батьківські обов’язки вдаються йому набагато легше, і в нагороду він отримує увагу дитини та її любов.

Переживання небезпеки щодо несправедливої втрати прихильності дитяти, напівусвідомлена спроба позбутися провини внутрішньо спричинюють некеровану амбівалентність (наприклад, кинути дитину на підлогу; вдарити її так, що залишається кривавий слід на тілі тощо). У цьому випадку дискордантна, незбалансована материнська амбівалентність розвивається за нав'язливим, або депресивним сценарієм (див. рис. 2).

Передбачу докори усіх, хто не бажає визнати негативні прояви амбівалентності як реального феномена материнства. Табу на цю сферу традиційне, тому уявлення про ідеальне материнство в нашій ментальності – стереотипне, є продуктом патріархальної культури, створене під впливом самонавіювання жіноцтва і в кінцевому підсумку спричиняє шкоду особистісному зростанню як сучасної матері, так і розвитку її дитини. На наше переконання, материнська амбівалентність – явище природне, нормальне, вічне. Заборона на природне протікання позитивних та негативних переживань матері до

дитини зумовлює їх посилення та завершується інтолерантністю, агресією, установкою на негатив міжособистих взаємин. Ідеалізація материнства в реальному житті приводить як матір, так і дитину до дискордантності їхніх особистостей. Матері не завжди спроможні відверто зізнатися, що усталені й водночас обмежені соціальні зв'язки негативно впливають на їхнє психологічне здоров'я. Вочевидь не випадково, що саме за жінкою історично закріпилися не кращі стереотипи суспільної свідомості ("істеричка", "невротичка", "психопатка" та ін.). Більше того, культурна заборона материнської амбівалентності не сприяє реалізації ідеалу вічної материнської любові та єднання у діаді "мати – дитина". Навпаки, дитина, повно приймаючи і переживаючи проекцію материнської психологічної організації, засвоює садистські та мазохістські дитячі імпульси як першопричину свого ставлення до людей і природного довкілля.

А. Камю підкреслював, що установки набувають усвідомлення тоді,

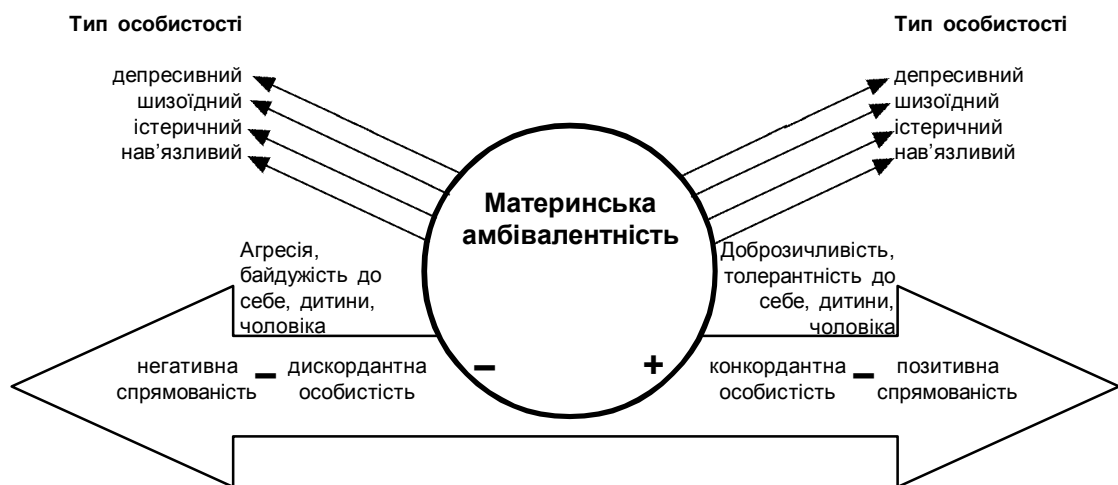

Рис. 2.

Взаємозв'язок розвитку конкордантності та дискордантності особистості і материнської амбівалентності

коли розглядаються у зіставленні із протилежними настановами [6, с. 61]. У повісті “Сторонній” він глибоко-психологічно описує свого героя як безжалісно-байдужого до своєї матері. Та й власне життя йому також байдуже. Так, випадково опинившись там, де б’ють людину, він з нудьги бере участь у безглуздому вбивстві. Варто згадати Іудушку Головльова, героя повісті Салтикова-Щедріна “Пани Головльови”, який засвоїв стратегію життя своєї “мамочки” (вона свого часу позбувалася “непотрібних” родичів) і безжалісно позбувається її, коли та зістарілася.

Однак хочеться пригадати народну мудрість про жінку, яка вчасно зрозуміла взаємозв’язок своєї поведінки та поведінки сина. Вона годувала старого батька не за загальним столом та не із кращої миски. Але коли жінка почула від свого маленького сина, що він також її годуватиме окремо від сім’ї та готує їй дерев’яну миску, то миттєво змінила своє ставлення до батька, а відтак своє і синове майбутнє. Отож, тільки свідомо, збалансована материнська амбівалентність дає змогу жінці прийняти обдумане, зважене рішення в будь-яких складних життєвих ситуаціях. Ось чому взаємостосунки у системі “мати – дитина” повинні формуватися в багатовекторному, гуманістично налаштованому, високодуховному просторі.

Феміністичний виклик ідеалізації материнства і переоцінка ролі жіноцтва за репродуктивним критерієм, очевидно, були неадекватно сприйняті, тому концепція амбівалентності не отримала широкої підтримки. Жіночий рух 60-х – початку 70-х років ХХ ст. змінив у західних країнах підходи до розуміння материнського покликання, хоча в цілому він сприй-

мався як бажання жінки залишати дітей, дім і чоловіка. У 90-х роках феміністичний рух посилив інтерес до реального досвіду материнства, але не забезпечив усвідомлення напруженого співіснування негативних і позитивних почуттів матерів до дітей як природне явище, яким можна свідомо керувати. Матері не будуть змінювати своє ставлення до власних вихованців доти, поки вони не зможуть вирішувати конфлікти, пов’язані з любов’ю та агресією до однієї і тієї ж дитини. Іншими словами, діти викликають настільки сильні позитивні і негативні почуття, що мати змушена усвідомлювати як свої агресивні прояви, так і свою здатність до любові та приязні. Доречною з цього приводу є думка А. Камю: “Досвід служить людині тоді, коли його усвідомлюють. Інакше він не має сенсу” [6, с. 61].

Отже, матерям потрібно допомогти спокійно обмірковувати взаємостосунки зі своїми дітьми без почуття провини і використовувати амбівалентність збалансовано, свідомо та позитивно, без проявів агресії, інтолерантності, без бажання покинути чоловіка чи/і дитину. Безумовно, це сприятиме утвердженню неупередженого погляду на роль жінки в сім’ї, розумінню її турбот, проблем, переживань (наприклад, чоловік без примусу буде виховувати дитину, а жінка зможе переключитися на іншу роботу, відпочити), що більше гармонізує взаємини жінки та чоловіка, матері і дитини. Треба створювати в Україні не тільки політичні партії жінок, а й жіночі клуби, асоціації та інші неформальні об’єднання, де б кожна жінка-матір могла обмінятися думками, почуттями і враженнями з проблем материнства, отримати чи надати іншим жінкам відповідну допомогу.

ВИСНОВКИ

1. Материнська амбівалентність неоднаково виявляється в різних сферах особистості: в мотиваційній – це потреба у прагненні до близькості з дитиною та страх бути поганою мамою; в афективній – переживання фрустраційної толерантності та усвідомлення неконструктивності, інтолерантності; в конативній – утілення в життєвий потік доброзичливої поведінки та усвідомлення своєї імпульсивності, агресивності.

2. Конкордантна материнська амбівалентність можлива, якщо суспільство, і перш за все чоловік, сім'я, усвідомлюють як позитивну, так і негативну сторони її функціонування; це підтримує жінку і дає змогу подолати високу інтенсивність негативних та позитивних проявів цього феномена, свідомо розмірковувати над суперечностями свого внутрішнього світу і бути позитивно спрямованою на розв'язання проблем, які виникають у системах “мати – дитина” та “жінка – чоловік”.

3. Збереження гендерних стереотипів материнства веде до дискордантних проявів материнської амбівалентності в чотирьох її основних типах – шизоїдному, депресивному, нав'язливому та істеричному. Дисгармонійні життєві стратегії матері дитина приймає та екстраполює в подальшому житті. Сімейне виховання зреалізовує колоподібний цикл, відтворюючи міжособисті взаємостосунки із покоління в покоління. Материнська амбівалентність – це “солодке горе” романтичної трагедії материнства.

4. Треба створити такі соціальні інститути, де б реально можна було підтримати сучасні психологічні тенденції у розвитку материнства та скеровувати зусилля на подолання застарілих жіночих стереотипів. Сучасні мас-медіа покликані формувати життєздатний

імідж жінки-матері, чітко окреслювати психокультурний простір взаємин матері і дитини, жінки і чоловіка, нарешті пропагувати сімейне, у т. ч. материнське, батьківське, дитяче, щастя як найфундаментальнішу людську цінність.

1. Блюм Г. Психоаналитические теории личности / Пер. с англ. – М.: “КСП”, 1996. – 247 с.

2. Введение в гендерные исследования. – Ч I / Под ред. И. Жеребкиной. – Х.: ХЦГИ, 2001; СПб.: Алетейя, 2001. – 708 с.

3. Головаха Е.И., Панина Н.В. Социальное безумие: история, теория и современная практика. – К.: Абрис, 1994. – 168 с.

4. Зелінська Т. Амбівалентність особистості як психологічний феномен // Психологія і суспільство. – 2001. – № 3. – С. 23–32.

5. Изард К.Э. Психология эмоций / Пер. с англ. – СПб.: Питер, 2000. – 464 с.

6. Камю А. Бунтующий человек. Философия. Политика. Искусство / Пер. с фр. – М.: Политиздат, 1990. – 415 с.

7. Крэйг Г. Психология развития. – СПб.: Изд-во “Питер”, 2000. – 992 с.

8. Холл К., Линдсей Г. Теории личности. – М.: КСП, 1997. – 720 с.

9. Лук'яненко Т.Н. Психологічні особливості дискордантної амбівалентності особистості // Практична психологія та соціальна робота. – 2001. – № 1. – С. 25–26.

10. Михеева И.Н. Амбивалентность личности: Морально-психологический аспект. – М.: Наука, 1991. – 128 с.

11. Римап Ф. Основные формы страха / Пер. с нем. – М.: Алетейя, 1998. – 336 с.

12. Салливан Г.С. Интерперсональная теория в психиатрии. / Пер. с англ. – СПб.: Ювента. – М.: КСП, 1999. – 347 с.

13. Фрейджер Р., Фейдимен Д. Личность: теории, эксперименты, упражнения. – СПб.: прайм – Еврознак, 2001. – 864 с.

14. Фромм Э. Мужчина и женщина. – М.: Изд-во АСТ, 1998. – 512 с.

15. Хурчак А.Е. Модели амбівалентних атитюдів і їх вимірювання в західній психології. Психологія. Збірник наукових праць НПУ ім. М.П. Драгоманова. – Вип. 13. – К., 2001. – С. 114–119.

16. Anne F. Grizzle, William Proctor. Mother love, mother hate. Breaking dependent love patterns in family relationships. – New York, 1988. – 251 p.

17. Rozsika Parker. Mother love, mother hate. The power of maternal ambivalence. – New York, 1995. – 229 p.

18. Megan M. Thompson, Mark P. Zanna. The conflicted individual: personality-based and domain-specific antecedents of ambivalent social attitudes // Journal of Personality 63; 2. – June 1995. – P. 259–288.

Надійшла до редакції 3.12.2001.